

В. А. Ватрас*

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ ПОДРУЖНІХ І ПРИРІВНЯНИХ ДО НИХ ПРАВОВІДНОСИН

Серед суб'єктів сімейних правовідносин важливе місце посідає подружжя. Подібним, але не тотожним із подружжя правовим статусом володіють такі суб'єкти сімейних правовідносин, як колишнє подружжя (колишні чоловік та дружина) та особи, що проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне проаналізувати особливості суб'єктного складу подружніх та прирівняних до них правовідносин та за результатами, — сформувані власні висновки та пропозиції в цій частині.

Подружнім правовідносинам були присвячені окремі праці М. В. Антокольської, Ю. Ф. Беспалова, Є. М. Білогорської, В. І. Бошко, Я. Р. Веберса, Є. М. Ворожейкіна, В. С. Гопанчука, В. І. Даніліна, І. В. Жилінкової, Р. П. Мананкової, Г. К. Матвеева, В. Ф. Маслова, Я. М. Шевченко та інших. Однак деякі з них були написані доволі давно, а решта, — стосувалися окремих аспектів проблеми. Метою ж нашої статті є виокремлення особливостей суб'єктного складу подружніх та прирівняних до них правовідносин.

Основними суб'єктами подружніх та прирівняних до них правовідносин є подружжя. На думку Є. М. Ворожейкіна, подружжям є громадяни, що досягли віку, вказаного в законі, та зареєстрували шлюб в органах запису актів цивільного стану¹. Однак зазначене визначення, на нашу думку, не є повним, оскільки не охоплює усі необхідні умови, наявність яких дає можливість особам вступати у шлюб, також у дефініції не підкреслюється важлива ознака, яка вказана у законі, а саме різностатевість подружжя. Виходячи з цього, більш оптимальним є наступне визначення: “подружжям є жінка і чоловік, що відповідають встановленим законом умовам вступу в шлюб та пройшли процедуру реєстрації шлюбу в державному органі реєстрації актів цивільного стану”. При використанні такої дефініції виключається можливість набуття статусу подружжя одностатевими парами та охоплюються усі умови вступу в шлюб.

Охарактеризуємо більш детально подружжя як суб'єкт сімейних правовідносин.

1. Подружжям можуть бути лише особи різної статі: жінка і чоловік. Особливого значення тут набуває біологічний фактор, оскільки завдяки йому, різностатеві особи відчувають один до одного біологічний статеви потяг². Подальшого розвитку біологічний фактор набуває при реалізації подружжям функції з відтворення роду — функції дітонародження. Саме з метою врахування біологічного фактора, закон встановлює відповідні вимоги до вступу в шлюб:

- досягнення віку, з якого особа є здатною до інтимного життя і дітонародження;
- відсутність відносин близької родинності задля уникнення ряду генетичних захворювань³;
- взаємна обізнаність про стан здоров'я подружжя, шляхом дошлюбного і шлюбного медичного обстеження подружжя.

Поряд з біологічним фактором не менш важлива роль відводиться і соціальному елементу, що властивий відносинам подружжя. Окрім біологічного потягу, цим особам має бути властивий і суспільний потяг, який виявляється в наявності спільних цілей та інтересів, взаємній повазі та підтримці; коханні, яке базується не лише на рівні примітивного статевого потягу. На думку М. Т. Оридорога, основою шлюбу є не лише потреби суспільства у самовідтворенні, але й морально-етичне почуття кохання, котре виступає стимулом до укладення шлюбного союзу та його необхідним моральним елементом⁴.

© Ватрас В. А., 2009

* доцент кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук

¹ Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР / Е. М. Ворожейкин. — М.: Юрид. лит., 1972. — С. 109.

² Ковалёв М. И. Юридические проблемы современной генетики / М. И. Ковалёв // Государство и право. — 1995. — № 6. — С. 15-21.

³ Иорыш А. И. Правовые аспекты генной инженерии / А. И. Иорыш, О. А. Красовский // Государство и право. — 1997. — № 3. — С. 112.

⁴ Оридорога М. Т. Брачное правоотношение / М. Т. Оридорога. — К.: Изд-во Киевской высшей школы МВД СССР, 1971. — С. 12.

З огляду на вище зазначене, повністю виключається можливість набуття статусу суб'єктів подружніх правовідносин одностатевими союзами, а саме: парами геїв та лесбіянок. Законодавець у ч. 4 ст. 3 та ч. 9 ст. 7 СК України виключив можливість не лише перебування в шлюбі таких категорій осіб, але й повну неможливість віднесення цих форм людського співжиття до підстав створення сім'ї, оскільки вони є такими, що суперечать моральним засадам суспільства⁵. Як зазначає З. В. Ромовська, при розробці проекту Сімейного кодексу надходили пропозиції від Товариства геїв та лесбіянок про виключення із тексту проекту закону застереження щодо неможливості колізії з моральними засадами суспільства, однак вони були правомірно відхилені⁶. Варто зауважити, що справа про одностатеву пару була предметом розгляду Європейської комісії. У процесі розгляду цієї справи було підготовлено висновок про те, що такого роду відносини необхідно трактувати не як сімейне, а як приватне життя⁷. Тому ми доволі критично ставимо до спроб окремих науковців вести мову про наявність в одностатевих пар сімейно-правового статусу⁸, у тому числі й у шлюбних правовідносинах, незважаючи на те, що подібна практика в деяких країнах світу існує (Нідерланди, Бельгія, Данія, Ірландія)⁹. Особливого загострення вказана проблема може набути в окремих інститутах сімейного права, — як от усиновлення, застосування допоміжних репродуктивних технологій (штучного запліднення, імплантації зародка) при визначенні походження дитини.

2. Для набуття жінкою і чоловіком статусу подружжя закон встановлює цілу сукупність умов вступу в шлюб та перешкод до його укладення:

— *досягнення шлюбного віку*. Закон визначає, що чоловік на момент реєстрації шлюбу повинен досягнути 18-річного віку, а жінка — 17-річного. Різниця у віці, з якого можливим є набуття статусу подружжя, пояснюється фізіологічними особливостями жіночого організму, який дещо швидше формується в статевому плані, ніж організм чоловіка, та відмінностями у розвитку жінки та чоловіка¹⁰. У виняткових випадках, прямо передбачених в законі (ст. 23 СК України), жінка і чоловік можуть стати подружжям до досягнення шлюбного віку з дозволу суду, але за умови досягнення 14-річного віку. Виходячи з цього, особливістю набуття статусу подружжя для жінки і чоловіка є досягнення ними відповідного віку, що дає право на шлюб;

— *добровільність шлюбу*. Подружжя може вступити в шлюб за умови відповідного волевиявлення з їх боку, тобто вільної згоди і бажання; відсутності будь-якого тиску з боку майбутнього подружжя чи третіх осіб (батьків, інших родичів, друзів тощо) та дієздатності. Зрозуміло, що можливі випадки реєстрації шлюбу із порушенням зазначеної вимоги закону, однак такі шлюби можуть бути визнані недійсними, а особи — такими, що не набули статусу подружжя;

— *одношлюбність*. Жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі. Тобто право на повторний шлюб виникає лише із припиненням попереднього. Це означає, що статус подружжя можливий одночасно лише з одним партнером. Виключається існування шлюбного правовідношення поза межами існуючого шлюбу. Це положення спрямоване на реалізацію принципу моногамії, на якому базується не лише законодавство України¹¹.

— *неможливість вступати в шлюб із родичами прямої лінії споріднення (рідними і двоюрідними братами і сестрами, між рідною тіткою, дядьком та племінником і племінницею, що є біологічним спорідненням, та особами, які перебувають у соціальному спорідненні до його припинення (усиновлення)*. Вказані заборони, покликані з одного боку, не допустити генетичних хвороб у майбутнього потомства, а з іншого, — уникнути

⁵ Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. // ВВР. — 2002. — № 21-22. — Ст. 135.

⁶ Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / З. В. Ромовська. — К.: Ін Юре, 2003. — С. 21.

⁷ Лукьянцев Т. Е. Европейские стандарты в области прав человека: теория и практика функционирования Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод / Т. Е. Лукьянцев. — М.: Звенья, 2000. — С. 159.

⁸ Алексеев Н. А. Гей-брак: Семейный статус однополых пар в международном, национальном и местном праве / Н. А. Алексеев. — М.: БЕК, 2002. — 416 с.

⁹ Ковалёв М. И. Юридические проблемы современной генетики / М. И. Ковалёв // Государство и право. — 1995. — № 6. — С. 15-21; Иорыш А. И. Правовые аспекты генной инженерии / А. И. Иорыш, О. А. Красовский // Государство и право. — 1997. — № 3. — С. 112-115; Ватрас В. А. Суб'єктний склад правовідносин щодо імплантації ембріона дитини жінці із генетичного матеріалу подружжя / В. А. Ватрас // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2002. — № 4. — С. 72-75.

¹⁰ Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР / Е. М. Ворожейкин. — М.: Юрид. лит., 1972. — С. 114.

¹¹ Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України [За ред. Є. О. Харитоновна]. — Х.: ТОВ "Одісей", 2006. — С. 52.

громадського осуду та в повній мірі реалізувати положення законодавства щодо додержання моральних засад суспільства при регулюванні сімейних відносин.

Окрім вище перерахованих позитивних і негативних умов укладення шлюбу¹², для набуття статусу подружжя жінка і чоловік зобов'язані додержуватися встановлених законом вимог до процедури реєстрації шлюбу:

- здійснити відповідне спільне волевиявлення шляхом подачі заяви встановленого зразка до органу державної реєстрації актів цивільного стану;
- бути ознайомленими про свої права та обов'язки як подружжя та майбутніх батьків, попередженими про відповідальність за приховання перешкод у реєстрації шлюбу;
- обізнаними про стан здоров'я один одного та бути присутніми при реєстрації шлюбу.

Крім цього, майбутнє подружжя має підтвердити своє волевиявлення при реєстрації шлюбу.

3. Особливістю подружжя як суб'єктів сімейних правовідносин є питання виникнення шлюбної правосуб'єктності, оскільки в цьому випадку має місце співпадання моменту виникнення правоздатності і дієздатності¹³.

4. Подружжя, як суб'єкти сімейних правовідносин, наділяються законом сукупністю особливих особистих немайнових і майнових прав та обов'язків. Вказані права та обов'язки є специфічними, оскільки їх виникнення прямо залежить від наявності інституту шлюбу, без існування якого будь-які інші фізичні особи таких прав і обов'язків набути не в змозі. Такі особисті немайнові права та обов'язки подружжя, як:

- право на материнство, право на батьківство, право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності;
- право дружини та чоловіка на фізичний та духовний розвиток;
- право дружини та чоловіка на зміну прізвища;
- право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї;
- обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю;
- право дружини та чоловіка на особисту свободу виникають лише завдяки такому юридичному факту, як реєстрація шлюбу¹⁴.

Припиняються вказані права та обов'язки із припиненням шлюбу. З виникненням інституту шлюбу лише такі його суб'єкти, як подружжя, можуть набувати особливих речових прав у сфері особистої приватної та спільної сумісної власності¹⁵; права та обов'язки по утриманню¹⁶; права на укладення, зміну і припинення шлюбного договору¹⁷.

5. Особливістю подружжя, як суб'єкта сімейних правовідносин, є специфічний вид сімейно-правової санкції, що може бути до них застосований, а саме — інститут недійсності шлюбу. Зазначений інститут може знаходити своє застосування виключно в мажах шлюбного правовідношення.

6. Поряд з особливостями виникнення в жінки і чоловіка правового статусу подружжя, можливо вести мову і про особливості його припинення¹⁸. Причому таке припинення може бути як повним, у разі припинення шлюбу, так і неповним, у разі призупинення шлюбу шляхом застосування інституту сепарації (роздільного проживання подружжя). Причому не всі обов'язки жінки і чоловіка як подружжя припиняються при розірванні шлюбу (наприклад, права та обов'язки подружжя по взаємному утриманню після розірвання шлюбу, взаємні права та обов'язки подружжя щодо виховання та утримання дітей тощо). З огляду на це, можливо вести мову про таких суб'єктів сімейних правовідносин, як колишнє подружжя, подружжя, що перебуває у відносинах сепарації (роздільного проживання жінки і чоловіка), подружжя, шлюб між яким “de-jure” існує,

¹² Сімейне право України: Підручник [За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилинкової]. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 264 с.

¹³ Пергамент А. И. К вопросу о правовом положении несовершеннолетних / А. И. Пергамент // Учёные записки ВИНУН. Вып. 3. — М.: Госюриздат, 1955. — С. 21-26.

¹⁴ Стефанчук Р. О. Загальнотеоретичні проблеми поняття та системи особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві України / Р. О. Стефанчук. — Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2006. — 170 с.

¹⁵ Слепакова А. В. Правоотношения собственности супругов / А. В. Слепакова. — М.: Статут, 2005. — 442 с.

¹⁶ Рогович Л. Н. Алиментные правоотношения супругов. Учебное пособие / Л. Н. Рогович. — Владивосток, 1974. — 24 с.

¹⁷ Жилинкова И. В. Брачный договор / И. В. Жилинкова. — Х.: Ксилон, 2005. — 174 с.

¹⁸ Жилинкова И. В. Расторжение брака / И. В. Жилинкова. — Х.: Ксилон, 2006. — С. 6-7.

але “de-facto” їх сімейні відносини фактично припинилися. Виокремлення таких суб’єктів поміж класичного подружжя є необхідним, оскільки кожний із них по-різному реалізує свої сімейні права та обов’язки.

Під колишнім подружжям як суб’єктами сімейних правовідносин слід розуміти жінку і чоловіка, шлюб між якими припинено у визначеному законом порядку, одних деякі види сімейних прав та обов’язків на строковій або постійній основі за нами залишаються незалежно від припинення шлюбу. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 68 СК України розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу. Ст. 76 СК України передбачає, що розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло в неї за час шлюбу. Причому таке право і кореспондований йому обов’язок може носити як постійний характер (ч. 1, 2 ст. 76 СК України), так і строковий, у межах трьох років (ч. 4 ст. 76 СК України). Ч. 2 ст. 96 СК України передбачає можливість встановлення в шлюбному договорі його чинність в цілому або окремих положень і після розірвання шлюбу. Особливістю правового статусу колишнього подружжя як суб’єктів сімейних правовідносин є те, що з припиненням шлюбу жінка і чоловік залишаються лише суб’єктами окремих видів шлюбного правовідношення. Переважний комплекс прав та обов’язків як подружжя з припиненням шлюбу втрачається в силу закону.

Певну специфіку мають такі суб’єкти як подружжя, що перебуває в режимі окремого проживання на підставі рішення суду (ст. ст. 119-120 СК України). Вони, зберігаючи за собою комплекс особистих немайнових прав та обов’язків як подружжя, відповідних прав та обов’язків, що передбачені шлюбним договором, позбавляються можливості набуття статусу суб’єктів таких речових відносин, як відносин спільної сумісної власності. Також, у даному випадку обмежується дія принципу презумпції батьківства, що передбачений ст. 122 СК України.

У житті непоодинокими є випадки фактичного припинення шлюбних відносин за умови існування зареєстрованого шлюбу. Законодавець не в повній мірі зреагував на необхідність більш комплексного вирішення цієї проблеми, однак у нормі ч. 6 ст. 57 СК України передбачив положення про можливість визнання особистою приватною власністю дружини та чоловіка майна набутого нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв’язку із фактичним припиненням шлюбних відносин. У частині інших прав та обов’язків презюмується повна правосуб’єктність таких осіб у шлюбному правовідношенні.

Ще однією не менш важливою проблемою, яка на сьогодні досить жваво обговорюється як в науці, так і у правозастовчій діяльності, є визначення відносин, що виникають між жінкою і чоловіком, які проживають однією сім’єю, але не перебувають у шлюбі, та окреслення специфіки суб’єктного складу таких відносин. Іншою назвою таких відносин є фактичні шлюбні відносини¹⁹. Слід зауважити, що цей правовий інститут зазнавав у законодавстві України певної трансформації. Законом України від 22 грудня 2006 року, № 524-V “Про внесення змін до Семейного та Цивільного кодексів України” доповнено зміст ст. 74 СК України шляхом встановлення обмеження до такого союзу у формі заборони перебування жінки і чоловіка, що проживають фактичним шлюбом у будь-якому іншому шлюбі. З огляду на це фактичні шлюбні відносини — це суспільні відносини, що виникають між жінкою та чоловіком, які знаходяться у тривалому союзі, що ґрунтується на спільному проживанні та веденні спільного господарства, взаємній моральній та матеріальній підтримці, без державної реєстрації шлюбу, за умови їх непереходу в будь-якому іншому шлюбі.

Таким чином, суб’єктами фактичних шлюбних відносин є жінка і чоловік, що наділені взаємними правами та обов’язками, які проживають однією сім’єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. Причому такий союз має бути тривалим, ґрунтуватися на спільному проживанні та веденні спільного господарства, взаємній моральній та матеріальній підтримці.

Чи можемо ми ставити питання про визнання суб’єктів фактичних шлюбних відносин суб’єктами сімейного права? З огляду на чинне законодавство та практику його застосування, доктринальні погляди, попри наше переконання щодо недоцільності правової

¹⁹ Косова О. Ю. «Фактические браки» и семейное право / О. Ю. Косова // Правоведение. — 1999. — № 3. — С. 105-120.

регламентації фактичних шлюбних відносин, все ж таки ми змушені констатувати такий факт. Хоча позиція законодавця з цього приводу є дещо непослідовною.

Питання про визнання фактичного шлюбу сім'єю були предметом судових розглядів на рівні Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини²⁰.

З огляду на те, що рішення Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини є джерелами права, питання про визнання суб'єктів фактичних шлюбних відносин суб'єктами сімейного права у чинному законодавстві вирішено. Крапку було поставлено в СК України на рівні ст. ст. 74, 91 щодо поширення на таких осіб правового режиму спільної сумісної власності та прав та обов'язків по взаємному утриманню.

Однак, якщо питання про визнання жінки і чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою та в будь-якому іншому шлюбі суб'єктами сімейних правовідносин вирішено, то важко прийти до аналогічного висновку щодо визнання їх учасниками власне шлюбних правовідносин. Мова може йти лише про прирівняння таких осіб до подружжя в окремих видах шлюбних прав та обов'язків, як от: у правовідносинах щодо спільної сумісної власності та у правовідносинах щодо утримання, у разі визнання таких відносин судом. Базуючись на ч. 2 ст. 21 СК України, відповідно до якої проживання однією сім'єю жінки і чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя, слід категорично констатувати факт відсутності між особами, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, правового статусу подружжя, незважаючи не деяку подібність таких відносин між собою та можливість поширення окремих прав та обов'язків, носіями яких традиційно було лише подружжя.

Ще однією не менш важливою проблемою є вирішення питання про можливість наділення сімейно-правовим статусом осіб, яких закон називає "нареченими". Слід зауважити, що законодавець Законом України від 22 грудня 2006 року, № 524-V "Про внесення змін до Семейного та Цивільного кодексів України" трансформував існуючий раніше інститут заручин²¹, що був запроваджений з 1 січня 2004 року на інститут наречених. Відповідно до ч. 1 ст. 28 СК України особи, що подали заву про реєстрацію шлюбу, вважаються нареченими. Кодекс поклав на наречених ряд обов'язків щодо повідомлення один одного про стан свого здоров'я (ч. 1 ст. 30 СК України), відшкодування затрат, що були понесені у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля у разі відмови від шлюбу, повернення речей що були подаровані у зв'язку з майбутнім шлюбом чи відшкодування їх вартості (ст. 31 СК України). Таким чином, на перший погляд, можна прийти до висновку, що законом наречених віднесено до кола суб'єктів сімейних правовідносин. Однак з цим важко погодитись з огляду на те, що сімейні правовідносини між цими особами ще не виникли і невідомо чи виникнуть. Сам факт подачі заяви про реєстрацію шлюбу, тобто набуття особами статусу наречених, не створює обов'язку до вступу в шлюб. До настання такого юридичного факту, як реєстрація шлюбу, цих осіб неможливо вважати суб'єктами сімейних правовідносин. Відносини, що склалися між цими особами можна назвати "передшлюбними", але аж ніяк не шлюбними. Важко ці відносини назвати сімейними в прямому розумінні цього слова, оскільки в них відсутні ознаки сім'ї. Більш доцільно такі відносини охарактеризувати як цивільно-правові і врегулювати їх варто не на рівні сімейного законодавства, а в ЦК України, у якому й передбачити можливість захисту прав та охоронюваних законом інтересів таких осіб, у тому числі й щодо відшкодування затрат на приготування до шлюбу. Інститут визнання недійсним договору дарування за своєю природою є суто цивільно-правовим. Включення таких відносин до кола регулювання цивільного законодавства дасть можливість поширити на наречених такий спосіб захисту цивільних прав, як відшкодування моральної шкоди, який у СК України для наречених не передбачений. Ці відносини можна було б навіть

²⁰ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей, частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України "Про міліцію" та частини шостої статті 22 Закону України "Про пожежну безпеку" (справа про офіційне тлумачення терміна "член сім'ї") від 03.06.1999 р., № 5-рп/99. Справа № 1-8/99 // ОВУ. — 1999. — № 24. — Ст. 1122; Ромовська З. В. Семейний кодекс України: Науково-практичний коментар / З. В. Ромовська. — К.: Ін Юре, 2003. — С. 21; Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини. Джерела і практика застосування / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. — К.: Арт Ек, 1997. — С. 524.

²¹ Жилинкова І. В. Інститут заручин: далеке минуле і найближче майбутнє / І. В. Жилинкова // Вісник Академії правових наук України. — 2001. — № 4 (27). — С. 130-138.

впорядкувати на рівні недоговірних зобов'язань у сфері набуття чужого майна без достатньої правової підстави²². Таким чином, у наречених відсутній сімейно-правовий статус, що унеможлиблює постановку питання про визнання їх суб'єктами сімейних правовідносин.

Виходячи з вище зазначеного ми дійшли наступних висновків:

1. Суб'єктний склад подружніх і прирівняних до них правовідносин становлять подружжя (чоловік і дружина); колишнє подружжя (колишні чоловік та дружина), та особи, що проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

2. Наречені належать до суб'єктів саме цивільного права, а не сімейного, з огляду на останні зміни сімейного законодавства.

3. Стосовно осіб, що проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, на основі аналізу поглядів науковців та норм чинного законодавства необхідно вважати таких осіб суб'єктами сімейного права.

4. Аналіз сутності відносин, що виникають між особами однієї статі (пари лесбіянок та гомосексуалістів) привів до висновку про неможливість визнання таких осіб сім'єю. Не заперечуючи можливості здійснення і захисту такого роду людських відносин законом, ми не вважаємо за доцільне наділення одностатевих пар сімейно-правовим статусом. З цього приводу, має бути прийнятий спеціальний закон щодо здійснення і захисту прав сексуальних меншин.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 7 від 23 лютого 2009 року)*

²² Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // ОВУ. — 2003. — № 11. — Ст. 261.